

ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

OVERCOMING CORRUPTION RISKS IN THE MECHANISM PREVENTING ORGANIZED CRIME IN UKRAINE

Назимко Є.С., д.ю.н., професор,
перший проректор,

Донецький державний університет внутрішніх справ

Пономарьова Т.І., к.ю.н.,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням
факультету № 3,

Донецький державний університет внутрішніх справ

Семенішина-Фіголь Б.М., к.ю.н.,
докторантка докторантури,

Донецький державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються особливості подолання корупційних ризиків в механізмі запобігання організованій злочинності в Україні. Вказується, що корупція та організована злочинність безпосередньо корелюється із випадками легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом. Такого роду кримінальні правопорушення відносяться до категорії інтелектуальних суспільно небезпечних діянь та передбачають наявність у суб'єкта/ів певних знань та вмінь, необхідних та/або достатніх для реалізації кримінально протиправного умислу. Звертається увага на те, що у більшості випадків службові кримінальні правопорушення (зокрема і корупційні) вчиняються у складі організованої групи та злочинної організації з метою незаконного збагачення та вчинення інших майнових суспільно небезпечних діянь, матеріальна вигода від яких буде потім легалізована. Зазначено, що більшість кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, організованою злочинністю, легалізацією майна, отриманого незаконним шляхом передбачає наявність хоча б у одного учасника організованої групи/злочинної організації міжрегіональних або транснаціональних зв'язків, що спрощує вчинення необхідних операцій та ускладнює процес досудового розслідування такого роду кримінальних правопорушень. Зазначено, на недоцільність думки про те, що основною причиною незадовільної кримінологічної ситуації в частині корупції та організованої злочинності є виключно прогалини у кримінальному законодавстві. Ця проблема потребує комплексного вирішення, зокрема шляхом удосконалення регулятивного законодавства в частині унормування особливостей здійснення господарської діяльності. Підсумовується, що подолання корупційних ризиків в механізмі запобігання організованій злочинності в Україні повинно передбачати удосконалення процесу взаємодії між суб'єктами такої діяльності, а також зниження інтенсивності корупції та унормування положень в частині виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, що ускладнить реалізацію представниками організованих груп та злочинних організацій кримінально протиправного умислу.

Ключові слова: організована група, злочинна організація, організована злочинність, корупція, легалізація майна, запобігання, корупційні ризики.

The article examines the peculiarities of overcoming corruption risks in the mechanism of prevention of organized crime in Ukraine. It is indicated that corruption and organized crime are directly correlated with cases of legalization (laundering) of property obtained through crime. Criminal offenses of this kind belong to the category of intellectual socially dangerous acts and require the subject/s to have certain knowledge and skills necessary and/or sufficient for the realization of criminally illegal intent. Attention is drawn to the fact that in most cases, official criminal offenses (in particular, corruption) are committed as part of an organized group and criminal organization with the aim of illegal enrichment and committing other property-related socially dangerous acts, the material benefit from which will be later legalized. It is noted that the majority of criminal offenses related to corruption, organized crime, legalization of property obtained illegally requires the presence of at least one member of an organized group/criminal organization with interregional or transnational ties, which simplifies the execution of the necessary operations and complicates the process of pre-trial investigation of this type of criminal offenses. It was pointed out that the main reason for the unsatisfactory criminological situation in terms of corruption and organized crime is exclusively gaps in criminal legislation. This problem needs a comprehensive solution, in particular by improving the regulatory legislation in terms of normalizing the specifics of economic activity. It is concluded that overcoming corruption risks in the mechanism of prevention of organized crime in Ukraine should involve improving the process of interaction between the subjects of such activity, as well as reducing the intensity of corruption and standardizing provisions in terms of detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes, which will make it difficult for representatives of organized groups and criminal organizations to implement criminal intent.

Key words: organized group, criminal organization, organized crime, corruption, legalization of property, prevention, corruption risks.

Постановка проблеми. Проблема корупції не є новою для кримінально-правової та кримінологічної науки, що зумовлено тим, що корупція виникла майже одночасно із людством та із кожним роком набувала нових, більш сучасних рис. Водночас, не дивлячись на ретроспективний характер цього феномену, а також підвищений інтерес до нього вчених та практиків, можна констатувати, що на сьогоднішній день корупція залишається актуальною для суспільства, що свідчить про відсутність заходів та засобів здатних якщо не остаточно її викоренити, то хоча б якісно

знижити кількісний показник таких діянь. Необхідно також відмітити те, що корупція часто є невід'ємним складником організованої злочинності, функціонуючи в її межах або сприяючи їй.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема боротьби з корупцією та організованою злочинністю є актуальною для наук кримінально-правового циклу, про що свідчить значна кількість публікацій, присвячених цьому питанню. Зокрема необхідно виділити праці А. М. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєвої,

В. В. Василевича, А. А. Вознюка, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, С. Ф. Денисова, А. О. Джузі, О. М. Джузі, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, В. П. Ємельянова, О. Г. Колба, М. Г. Колодяжного, О. М. Литвинова, М. І. Мельника, О. П. Рябчинської, А. В. Савченка, В. Г. Севрука, М. О. Семенишина, та інших. Однак тенденції останніх років свідчать про те, що запропоновані вченими рекомендації потребують доопрацювання, що і свідчить про актуальність обраної теми.

Метою статті є розгляд корупції як елементу організованої злочинності та визначення основних ризиків, які можуть виникати на етапі запобігання організованій злочинності.

Викладення основного матеріалу. Корупція та організована злочинність безпосередньо корелюється із випадками легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом. Такого роду кримінальні правопорушення відносяться до категорії інтелектуальних суспільно небезпечних діянь та передбачають наявність у суб'єкта/ів певних знань та вмій, необхідних та/або достатніх для реалізації кримінально протиправного умислу.

К.О. Черевко вказує, що до основних способів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом можна віднести: надання різноманітних подарунків посадовим особам, а дуже часто – їх родичам або довіреним особам; незаконним відшкодуванням з бюджету ПДВ; вивіз готівки з країни за допомогою кур'єрів чи приховування їх в перевезений вантаж з метою подальшої репатріації через іноземні банки; проходження по рахунках грошових коштів, які значно перевищують реальні можливості клієнта в бізнесі; багаторазове зарахування коштів на рахунок протягом дня різними особами; проведення операцій в особливо великих розмірах в інтересах третіх осіб, зокрема обмін великих сум грошей; укладання контрактів з іноземними фірмами на надання різних послуг інформаційно-довідкового характеру; надання відомостей про себе, достовірність яких неможливо перевірити або явно перекручених відомостей; внесення великих сум на рахунок готівкою, що може вказувати на протиправну спрямованість дій клієнта банку; укладання фіктивних орендних договорів і фіктивних контрактів на поставку неіснуючих товарів; прагнення при відкритті та веденні операцій по рахунках обмежитися своєю присутністю тільки при відкритті рахунку і уникнути подальших контактів з операціоністами шляхом призначення довірених осіб з управління грошовими коштами, що знаходяться на рахунках; купівлю цінних паперів з їх переведенням до іншого банку; приховування справжнього походження грошей (рахунки в іноземних банках і розміщення в інвестиційних компаніях, організація фіктивних компаній, придбання цінних паперів, антикваріату, нерухомості за кордоном); перерахування готівки на рахунки підставних осіб з дробленням грошових сум. До боротьби з корупцією, в нашій державі, залучені Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД/ОЕСР), Світовий банк, Міжнародний валютний фонд (ІМФ/МВФ), а також структури громадянського суспільства, зокрема, Transparency International, співробітництво з FATF. Таким чином, суттєві недоліки у антикорупційному законодавстві України, зокрема безсистемний характер певних його положень, а також їхня недостатня аргументованість, зазвичай зумовлюють неефективність антикорупційної політики в державі [1]. Аналіз статистики та судової практики надає можливість підсумувати, що більшість кримінальних правопорушень пов'язаних із корупцією, організованою злочинністю, легалізацією майна, отриманого незаконним шляхом передбачає наявність у хоча б одного учасника організованої групи (далі – ОГ) або злочинної організації (далі – ЗО) міжрегіональних або транснаціональних зв'язків, що спрошує вчинення необхідних операцій та ускладнює процес досудового розслідування

такого роду кримінальних правопорушень. Водночас, не можна також говорити про те, що основною причиною незадовільної кримінологічної ситуації в частині корупції та організованої злочинності є виключно прогалини у кримінальному законодавстві. На сьогоднішній день ця проблема потребує комплексного вирішення, зокрема шляхом удосконалення регулятивного законодавства в частині унормування особливостей здійснення господарської діяльності.

В Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки, затвердженій Законом України від 20.06.2022 № 2322-ІХ «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» вказано, що законодавство, яке регулює діяльність Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА), містить значну кількість прогалин та корупційних ризиків. Низька результативність процесів передачі в управління АРМА активів для збереження їх економічної вартості, а також процесів запобігання та протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Очікувані стратегічні результати: 1) мінімізовано ризики дискреції, непрогнозованості та неефективності дій АРМА щодо арештованих активів запровадженням чіткого нормативного регулювання здійснення управління корпоративними правами, цілісними майновими комплексами, житловими об'єктами та іншими видами активів; 2) забезпечено правовий баланс між можливостями оскарження рішень, дій та бездіяльності АРМА заінтересованими суб'єктами та запобіжниками від блокування роботи органу шляхом зловживання процесуальними правами; ...6) підвищено ефективність АРМА завдяки посиленню інституційної спроможності органу, механізмів його міжнародного співробітництва, виявлення та розшуку активів за кордоном, а також завдяки кадровому переважанню його керівного складу на основі принципів фаховості та незаангажованості; ...9) управління активами, на які накладено арешт у кримінальних провадженнях, розшук незаконно здобутих активів за межами України та їх повернення здійснюються ефективно, серед іншого, завдяки: посиленню інституційної спроможності АРМА; удосконаленню законодавства щодо передачі активів в управління; забезпеченню ефективного міжнародного співробітництва; 10) випадки легалізації коштів та активів, одержаних корупційним шляхом, виявляються та належно фіксуються завдяки ефективній діяльності Державної служби фінансового моніторингу та нормативному врегулюванню її співпраці з Національним агентством, Національним антикорупційним бюро України, Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, АРМА та іншими державними органами; 11) заходи із запобігання легалізації коштів, одержаних корупційним шляхом, визначаються на підставі результатів оцінки ризиків, належно здійснюються; рекомендації FATF послідовно втілюються [2]. Водночас, аналіз нормативно-правових актів надає можливість підсумувати, що на практиці виникає низка проблемних ситуацій, які, в першу чергу, зумовлені неналагодженим механізмом взаємодії АРМА з іншими органами, які здійснюють діяльність, пов'язану із виявленням, розшуком та управлінням активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Зокрема, це також зумовлено проблемами, які виникають на етапі передачі активів в управління АРМА через порушення процесу їх ідентифікації та диференціації в залежності від специфічних ознак. Ще однією перепороною є пролонгація процедури отримання дозволу на управління майном, арештованим, відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, що зумовлено відсутністю функції розслідування відповідно до положення ст. 9 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів».

Варто зауважити, що у більшості випадків службові кримінальні правопорушення (зокрема і корупційні) вчиняються у складі ОГ та ЗО з метою незаконного збагачення та вчинення інших майнових суспільно небезпечних діянь, матеріальна вигода від яких буде потім легалізована.

Так, відповідно до вироку Ковпаківського районного суду м. Суми від 29 травня 2019 року (справа № 592/2243/14-к, провадження № 1-кп/592/249/19) у невідомий слідством час навесні 2012 року у обвинуваченого, який є службовою особою виник злочинний умисел на заволодіння коштами державного бюджету України в особливо великому розмірі шляхом одержання незаконного відшкодування ПДВ в особливо великому розмірі та у подальшому легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, про що він повідомив та запропонував своєму знайомому, який має зв'язки з високопосадовцями державної влади, працівниками суду та контролюючих органів і у разі викриття їх злочинної діяльності міг би клопотати через таких знайомих щодо неприяння до відповідальності. Натомість за це обвинувачений обіцяв передати останньому частину незаконно одержаних коштів. На вказану пропозицію знайомий погодився, вступивши у злочинну змову як пособник у вчиненні ряду злочинів.

З метою реалізації спільного злочинного умислу на заволодіння коштами державного бюджету в особливо великих розмірах, обвинувачений став підшукувати фіктивні підприємства, а саме суб'єкти господарювання – юридичні особи, зареєстровані як платники ПДВ, щоб у подальшому без здійснення фактичної діяльності від імені одних – подавати податкову звітність з ПДВ з заявами про бюджетне відшкодування ПДВ, від імені інших – податкову звітність з ПДВ із задекларованою відповідною сумою податкового зобов'язання, нібито сформованого за рахунок постачання товарів господарюючому суб'єкту, що заявить до відшкодування ПДВ. А з допомогою іншої фіктивної фірми здійснювати відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом, у вигляді незаконно відшкодованого ПДВ, шляхом перерахування їх на рахунок цієї фірми у банку, звідки – на інші рахунки або отримувати готівкою у банківських установах.

Реалізуючи злочинний план на заволодіння бюджетними коштами, за невідомих обставин у квітні 2012 року обвинувачений познайомився з мешканцем м. Харкова, а восени – з мешканцем с. П'ятигірське, Балаклійського району, Харківської області, вирішивши злочинцями їх як співучасників – пособників у вчиненні злочинів, а саме оформити номінальними керівниками фіктивних підприємств, за чий підписом і від імені яких можливо було б оформляти фінансово-господарські, банківські документи та подавати податкову звітність для безпідставного відшкодування ПДВ, на що ті за певну обумовлену винагороду дали свою згоду. Також, обвинувачений за невідомих обставин восени 2012 року познайомився з мешканцем с. Червоне, Сумського району Сумської області, якому шляхом обману та за винагороду, не ставлячи до відома про свої злочинні плани щодо заволодіння коштами державного бюджету в особливо великих розмірах, запропонував придбати будь-яку юридичну фірму без мети здійснення підприємницької діяльності, тобто фіктивну, зі статусом платника ПДВ, відкрити рахунок в ПАТ «Банк Таврика» з послугою дистанційного керування ним «Клієнт-банк-онлайн», а установчі документи, печатку та електронний цифровий підпис директора передати йому.

На виконання спільного умислу та для досягнення спільної мети незаконного збагачення для прикриття у подальшому злочинної діяльності щодо незаконного одержання з державного бюджету ПДВ в особливо великих розмірах, організував придбання, реєстрацію за вигаданими адресами і на підставних осіб наступ-

них фіктивних підприємств: *Приватне підприємство «К'юерія Вайелес» (м. Харків), Товариство з обмеженою відповідальністю «Сумтеххім» (м. Суми); Товариство з обмеженою відповідальністю інженерно-технічний центр «Сумиавтогаз» (м. Суми), Товариство з обмеженою відповідальністю «Комплектенерго-С» (м. Суми) ...* [3]. Таким чином, наведений вирок є яскравим прикладом заволодіння майном, легалізації майна, вчинених у складі ЗО. Відповідно до статистики, більшість кримінальних правопорушень вчиняється ОГ та ОЗ, які функціонують менше одного року. Це свідчить, в першу чергу, про те, що такі групи створюються з метою реалізації конкретного кримінально протиправного умислу та не мають на меті перетворювати злочинну діяльність у справу всього життя. Цікавим також є те, що кількість учасників часто є незначною, зумовленою виключно потребами реалізації протиправного умислу.

Відповідно до статистики, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора України [4], у 2019 році ОГ та ЗО було вчинено 85 кримінальних правопорушень передбачених ст. 191 КК України, 27 % із них були в особливо великих розмірах; у 2020 році – 160 діянь, 15,6 % – в особливо великих розмірах; у 2021 році – 180 діянь, 43,8 % – в особливо великих розмірах; у 2022 році – 210 правопорушень, 13,3 % – в особливо великих розмірах; у 2023 році було вчинено 308 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, 8,7 % – у великих розмірах. Отже, наведене свідчить про те, що, не дивлячись на зниження відсотку кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, вчинених в особливо великих розмірах, безпосередньо такі діяння мають тенденцію до збільшення кількісного показника, що свідчить про недієвість наявного механізму запобігання.

Водночас, необхідно відмітити достатньо позитивну ситуацію в частині легалізації (відмивання) майна, отриманого незаконним шляхом, вчиненого у складі ОГ та ЗО. Зокрема, у 2019 році було обліковано 8 таких діянь; у 2020 – 37; у 2021 – 32; у 2022 – 20, у 2023 було обліковано 10 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, вчинених у складі ОГ та ОЗ [4]. Однак, ці показники свідчать, здебільшого, про латентність таких суспільно небезпечних діянь, а також про наявність низки проблем нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру. Більшість детермінантів в частині корупції, організованої злочинності взагалі та легалізації майна, отриманого незаконним шляхом зокрема пов'язані із відсутністю унормованого процесу досудового розслідування таких кримінальних правопорушень. Водночас, також не можна не відмітити, що це питання часто стає предметом наукових досліджень.

Вчені вказують, що під час планування розслідування варто зосередитися на доцільності доказування всього шляху проходження незаконно одержаних доходів: від конкретних протиправних дій, які дозволяють одержати дохід, до придбаного на ці кошти майна, відкриті рахунки в іншій валюті тощо. Логічність у плануванні, яка притаманна процесу розслідування інших видів кримінальних правопорушень, наражається на труднощі, зумовлені специфічною етапністю злочинного механізму. На першій стадії злочинець намагається звільнитися від готівкових коштів, на наступній – «відірватися» від незаконного джерела одержаних коштів, а далі – надати цим фінансовим ресурсам або нерухомості законно набутого вигляду [5, с. 64]. Специфіка розслідування легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, полягає в тому, що в першу чергу повинні допитуватися особи, які найменше причетні до скоєння діяння, а потім, у міру з'ясування предмета і способів легалізації та інших обставин, що мають значення для розслідування кримінального провадження, допитуються особи, які брали участь у легалізації. Практика показує, що при скоєнні злочину в складі

групи або злочинної організації більш змістовними є показання осіб, роль яких у діяльності цих структурних формувань незначна або осіб, які сприяли досягненню загального злочинного результату, не будучи при цьому обізнаними про незаконне походження доходів, а також осіб, яких використовували «в темну» [6, с. 1017–1018]. Специфіка розслідування таких суспільно небезпечних діянь також пов'язана із необхідністю забезпечити повноцінну взаємодію між різними суб'єктами, які беруть участь у запобіганні організованій злочинності. Отже, корупційні ризики в механізмі запобігання організованій злочинності полягають у спрощенні реалізації ОГ та ЗО кримінально протиправного умислу. Здебільшого, корупція утворює платформу для функціонування ОГ та ЗО,

зокрема вона інтегрується в структуру організованої злочинності. Корупційний фактор створює перешкоди процесу своєчасного викриття таких діянь, а також їх розслідуванню.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що подолання корупційних ризиків в механізмі запобігання організованій злочинності в Україні повинно передбачати удосконалення процесу взаємодії між суб'єктами такої діяльності, а також зниження інтенсивності корупції та унормування положень в частині виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, що ускладнить реалізацію ОГ та ЗО кримінально протиправного умислу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Черевко К.О. Щодо питання способів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_10_2019/pdf/60.pdf
2. Антикоруційна стратегія на 2021-2025 роки, затвердженій Законом України від 20.06.2022 № 2322-IX «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
3. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 29 травня 2019 року (справа № 592/2243/14-к, провадження № 1-кп/592/249/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82073101>
4. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2>
5. Халін О.В. Особливості організації розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Судова апеляція*. № 1 (42). 2016. С. 60–67.
6. Кремінський О., Омельчук Л. Тактика проведення допиту під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют. *Traektorія Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. No 6. С. 1016–1023.